

УДК 338.242

РЕАЛІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

Кулаковська Т.А.

Підтверджено доцільність активної участі у сучасній економіці держави як суб'єкта ринкових відносин, так у регулюючого органа. Доведено необхідність державного регулювання розвитку аграрного сектору (зокрема сільського господарства) як однієї з «привілейованих точок застосування сили» згідно концепції Фр. Перру. Проведено аналіз, систематизацію та узагальнення форм державної підтримки розвитку аграрного сектору економіки України, починаючи з 1991 по 2013 рр. Виділено проблеми реалізації програм державної підтримки галузі та запропоновані напрями покращення ситуації.

I. Вступ

Сучасний діючий ринок не відповідає ідеальним уявленням ліберальних економістів. Механізм вільної конкуренції не виконує більше ролі регулятора рівноваги, тому що ринок структурно перетворений монополіями та втручанням інших інститутів. Тому, сучасна економіка передбачає активну участь у ній держави як суб'єкта ринкових відносин, так і регулюючого органа. У різних країнах світу по-різному будуються стосунки між урядом та основними економічними суб'єктами. Відрізняється й міра державного втручання в економічні процеси. Але все ж таки, загальна лінія така, що роль держави в економіці стає з часом все більш складною та потребує від урядових органів все більшої кваліфікації. А про державне регулювання слід говорити не з позиції кількісних оцінок (більше чи менше), а з позиції якісної ефективності державного регулювання.

З позиції сучасного підходу до державної регулювання та державної політики взагалі цікавими та перспективними є теоретичні розробки Фр. Перру, в основі яких лежить принцип вибірковості державної політики, так зв. концепція «привілейованих точок застосування сили». Такими точками є найсучасніші галузі, мотори, двигуни прогресу. Саме розвиток цих галузей має забезпечити гармонізований розвиток держави. Однак важливою умовою є згода з економічними орієнтирами уряду всіх верств населення, пом'якшення соціального напруження. У розвитку економіки України однією з таких «привілейованих точок застосування сили» є аграрний сектор економіки, зокрема сільське господарство.

Економічна ситуація в аграрному секторі України залишається досить складною: слабкий розвиток переробних галузей комплексу та виробничої інфраструктури; руйнування матеріально-технічної бази; підсилюється з процесом роздержавлення монополізм підприємств переробної промисловості, сфери агросервісу; зростання цін на енергоресурси і ПММ; деградація земельних ресурсів; відсутність послідовної системи державної підтримки аграрного виробництва та недостатнє бюджетне фінансування АПК. Низький рівень цін на реалізовану сільськогосподарську продукцію, недостатній попит на неї, конкуренція з боку імпорту, безсистемне реформування підприємств АПК зумовили різке зниження виробничого потенціалу сільського господарства і всіх галузей агропромислового комплексу. Всі ці факти свідчать про об'єктивну необхідність втручання держави у вирішення особливо гострих проблем.

II. Постановка задачі

Метою дослідження є аналіз і оцінка державних форм підтримки розвитку аграрного сектору України, розгляд досвіду взаємодії держави та агробізнесу, вироблення пропозицій щодо удосконалення механізму державної підтримки розвитку.

Дослідження питань державного регулювання розвитку АПК проводилися такими вченими, як Гайдуцький П.І., Коденська М.Ю., Онищенко К.М. та ін. Так, у своїх роботах Гайдуцький П.І. зазначає, що роль держави повинна концентруватися на питаннях стимулювання попиту шляхом виділення цільових субсидій споживачам. Коденська М.Ю. вважає, що найважливішою функцією держави щодо захисту внутрішнього ринку є регулювання імпорту продукції. Онищенко К.М. досліджував питання формування зернопродуктового кластеру. Форми державної підтримки в аграрному секторі повинні розглядатися у відповідності до технологічного ланцюга створення вартості, починаючи від сільського господарства і закінчуючи реалізацією кінцевої продукції.

Стан харчової та переробної галузей АПК безпосередньо залежить від обсягів та якості продукції, яку постачають галузі тваринництва та рослинництва в якості сировини для виготовлення кінцевої продукції. Тому державна політика щодо підтримки розвитку АПК сконцентрована, головним чином, на галузях сільського господарства та машинобудуванні для сільськогосподарського виробництва.

III. Результати

Державне регулювання розвитку аграрного сектору слід розглядати як економічний вплив держави на виробництво, переробку та реалізацію сільськогосподарських продукції, сировини і продовольства, а також на виробничо-технічне обслуговування та його матеріально-технічне забезпечення. Основними засобами регулюючого впливу держави на

діяльність суб'єктів господарювання є державне замовлення; ліцензування, патентування і квотування; сертифікація та стандартизація; застосування нормативів та лімітів; регулювання цін і тарифів; надання інвестиційних, податкових та інших пільг; надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій.

Основними нормативно-правовими актами, що визначають державну підтримку аграрної сектору та сільськогосподарських товаровиробників в Україні, є закони України «Про державну підтримку сільського господарства України», «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 р.», Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015р. і ін. [5, 6, 7, 9].

Згідно вищевказаних нормативних актів державна підтримка аграрного сектора України здійснюється за такими напрямками: фінансово-кредитна підтримка, податкове стимулювання, цінове регулювання тощо.

В таблиці 1 наведені основні форми податкового стимулювання аграрного сектора України.

Таблиця 1

Форми податкового стимулювання аграрного сектора України [4]

Законодавчі акти	Форми податкового стимулювання
Податковий кодекс України	<p>1. Оподаткування здійснюється у вигляді фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП), а також спеціального механізму сплати ПДВ. Платниками ФСП не сплачується податок на прибуток підприємств, земельний податок, збір за спеціальне використання води, збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності (у частині провадження торговельної діяльності)</p> <p>2. Звільняються від сплати земельного податку новостворені фермерські господарства протягом трьох років, а в трудонедостатніх населених пунктах – протягом п'яти років з часу передачі їм земельної ділянки у власність;</p> <p>3. Не сплачується податок за землі сільськогосподарських угідь, що перебувають у тимчасовій консервації або у стадії сільськогосподарського освоєння;</p> <p>4. Не сплачується податок за земельні ділянки державних сортовипробувальних станцій і сортодільниць, які використовуються для випробування сортів сільськогосподарських культур;</p> <p>5. Звільняється від сплати земельного податку платник фіксованого сільськогосподарського податку за земельні ділянки, які використовуються для ведення сільськогосподарського товаровиробництва;</p> <p>6. Згідно із спеціальним режимом оподаткування сума податку на додану вартість, нарахована сільськогосподарським підприємством (суб'єкт спеціального режиму, який здійснює діяльність у сфері сільського господарства) на вартість поставлених ним сільськогосподарських</p>

	товарів (послуг), не підлягає сплаті до бюджету та повністю залишається у розпорядженні такого сільськогосподарського підприємства для відшкодування суми податку, сплаченого (нарахованого) постачальнику на вартість виробничих факторів, за рахунок яких сформовано податковий кредит, а за наявності залишку такої суми податку – для інших виробничих цілей; 7. Операції з вивезення в митному режимі експорту зернових культур товарних позицій 1001 - 1008 згідно з УКТ ЗЕД звільняються від оподаткування податком на додану вартість; 8. Звільняється від оподаткування прибуток підприємств машинобудування для агропромислового комплексу до 01.01.2022 р.; 9. Звільняється від оподаткування прибуток виробників біопалива, отриманий від продажу біопалива до 01.01.2020 р.
Законом України «Про Митний тариф України»	При ввезенні на митну територію України безпосередньо сільськогосподарськими товаровиробниками виключно для власних потреб техніки та обладнання для сільськогосподарського виробництва, аналоги яких не виробляються в Україні, з цих товарів не справляється ввізне мито (застосовується нульова ставка ввізного мита)

З наведених даних видно, що основну увагу держава приділяє саме пріоритетним напрямкам розвитку, серед яких розвиток сільського господарства, машинобудування для сільського господарства, біопаливної промисловості. Податкове стимулювання сконцентроване на застосуванні спеціальних механізмів сплати земельного податку та ПДВ.

В таблицях 2, 3 та 4 наведені форми фінансово-кредитної підтримки розвитку тваринництва та рослинництва аграрного сектору України [5, 6, 8, 9].

Таблиця 2.

Форми фінансово-кредитної підтримки розвитку тваринництва аграрного сектору України

Характеристика форми державної підтримки	Регламентуючий акт
Дотації за утримання молодняку ВРХ	
Дотації за молодняк виплачуються за утримання молодняку, який на момент першого подання відповідних документів досяг певного віку, у розмірі: 250 грн за голову – за молодняк віком від 3 до 5 місяців; 500 грн за голову – за молодняк віком від 6 до 8 місяців; 750 грн за голову – за молодняк віком від 9 до 11 місяців; 1000 грн за голову – за молодняк віком від 12 до 14 місяців	Постанова КМУ від 02.04.11 р. №246 «Про затвердження Порядку використання сум податку на додану вартість, сплачених переробними підприємствами до спеціального фонду державного бюджету» 57,5 млн грн у 2012 р.
Часткове відшкодування фізособам витрат на закупівлю установки індивідуального доїння	
Відшкодовується у розмірі вартості установки індивідуального доїння, але не більше 5000 грн за одиницю.	Фактично сплачено у 2012 р. 3057 тис. грн
Часткове відшкодування вартості закуплених племінних телиць, нетелей та корів молочного, м'ясного та комбінованого напрямку	

Часткове відшкодування вартості закуплених корів виплачується у розмірі 50% їхньої вартості, але не більше 7000 грн за голову	Сума дотації у 2012 р. становить 84,8 млн грн
Державна підтримка за продану на переробні підприємства худобу	
Дотації за вирощені та продані на забій і переробку суб'єктам господарювання, які мають власні (орендовані) потужності для забою тварин: молодняк ВРХ – 2,5 грн за кг живої ваги (вагою не менше 330 кг) та свині – 1,5 грн за кг живої ваги (від 100 до 120 кг) та 1,0 грн за 1 кг живої ваги (від 120 до 150 кг)	Постанова КМУ від 02.04.11 р. №246 «Про затвердження Порядку використання сум податку на додану вартість, сплачених переробними підприємствами до спеціального фонду державного бюджету» Сума дотації складає 67,8 млн грн (2012 р.)
Часткове відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств із виробництва комбікормів	
Часткове відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів виплачується у розмірі до 50% фактичних витрат, підприємства з виробництва комбікормів – у розмірі до 30 % фактичних витрат	Сума дотації у 2012 р. становить 200 млн грн
Селекція у тваринництві та птахівництві на підприємствах АПК	
Постанова КМУ від 13.02.12 №104 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджету для фінансової підтримки заходів в АПК» та постанова КМУ від 18.05.11 № 515 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у бюджетному бюджету для виконання програм селекції у тваринництві та птахівництві» 62,4 млн грн	

Таблиця 3

Форми фінансово-кредитної підтримки розвитку рослинництва аграрного сектору України

Характеристика форми державної підтримки	Регламентуючий акт
Пересів озимих зернових культур	
Компенсація за пересів озимих зернових культур у розмірі 150 грн на 1 га	Постанова КМУ від 19.04.2012 №278 «Питання надання державної підтримки галузі рослинництва для пересіву у 2012 р. озимих зернових культур»
Створення та забезпечення резервного запасу сортового та гібридного насіння	
Забезпечення насінням сільгосптоваровиробників, які не виробляли власного насіння, чи постраждалих унаслідок несприятливих погодних умов	У 2012 р. надійшло заявок на відпуск 6,1 тис. тонн насіння, фактично відпущено 2,4 тис. тонн
Селекція в рослинництві	
Часткова компенсація вартості виконаних робіт у первинному насінництві	Постанова КМУ від 18.03.2009 № 232 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для

	селекції в рослинництві» Компенсація витрат на виробництво 1 тонни оригінального насіння складає 822 грн (2012 р.)
Часткове відшкодування вартості будівництва нових тепличних комплексів	
Постанова КМУ від 02.03.2011 № 305 «Про затвердження Порядку використання коштів на часткове відшкодування вартості будівництва нових тепличних комплексів» Кошти у сумі 31,4 млн грн (2012 р.) спрямовані на погашення заборгованості попередніх років	

В таблиці 4 наведені інші форми фінансово-кредитної підтримки розвитку аграрного сектору України

У 2004 р. Законом України «Про державну підтримку сільського господарства України» було введено цінове регулювання ринку найважливіших видів сільгосппродукції через введення мінімальних закупівельних цін (на зернові, насіння соняшнику). Для здійснення

Таблиця 4

Інші форми фінансово-кредитної підтримки розвитку аграрного сектору України

Характеристика форми державної підтримки	Регламентуючий акт
Підтримка сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів	
Отримують здешевлену на 90% сільськогосподарську техніку, обладнання, устаткування вітчизняного виробництва	Постанова КМУ від 09.04.2011 № 272 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів» Сума, передбачена бюджетом на 2012 р. – 5 млн грн
Надання кредитів фермерським господарствам	
Фінансова підтримка на поворотній основі строком до п'яти років в сумі 250 тис. грн	Постанова КМУ від 25.08.2004 № 1102 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам» Сума – 27,8 млн грн (2012р.)
Фінансова підтримка створення оптових ринків сільськогосподарського призначення (ОРСП)	
Компенсація понесених витрат на створення ОРСП	ЗУ «Про оптові ринки сільськогосподарського призначення», Постанова КМУ від 29.09.2010 № 893 2010 р. – 40 млн грн; 2011 р. – 210 млн грн; 2012 р. – 248 млн грн.
Державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників шляхом здешевлення страхових платежів (премій)	
Державна підтримка надається у формі компенсації до 50% вартості страхового платежу	Постанова КМУ від 15.08.2012 №813 «Про затвердження Порядку та умов надання сільськогосподарським товаровиробникам державної підтримки у страхуванні сільськогосподарських культур шляхом

	здешевлення страхових платежів (премій) і переліку сільськогосподарських культур та видів страхових ризиків (продукції), на які у 2012 р. надається компенсація вартості страхових платежів (премій)
Здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання АПК через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів	
Компенсація відсоткової ставки за кредитами, залученими у національній валюті у розмірі подвійної облікової ставки НБ (15%) та в іноземній валюті у розмірі 7% річних. Компенсація лізингових платежів за техніку та обладнання, придбані на умовах фінансового лізингу, за сплачені лізинговий платіж в обсязі 40% вартості предмета лізингу вітчизняного виробництва, комісійну винагороду лізингодавцю у розмірі півтори облікової ставки НБ (11,25%)	Постанова КМУ від 11.08.2010 № 794 «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення фінансової підтримки суб'єктів господарювання АПК через механізм здешевлення кредитів та компенсації лізингових платежів»

ефективної цінової політики в 2005 р. був створений Аграрний фонд.

Пізніше у ЗУ «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізмів державного регулювання ринку сільськогосподарської продукції» було розширено перелік видів сільськогосподарської продукції, які є об'єктами державного цінового регулювання (пшениця тверда; пшениця м'яка; зерноsumіші пшениці та жита; кукурудза; ячмінь; жито озиме; жито ярове; горох; гречка; просо, тощо). На кожний з цих видів сільськогосподарської продукції, встановлюються мінімальні або максимальні інтервенційні ціни. Для об'єктів державного цінового регулювання встановлена гранична торговельна надбавка (націнка).

З метою забезпечення продовольчої безпеки Аграрний фонд формує державний інтервенційний фонд, який стосовно кожного об'єкта державного цінового регулювання не може бути меншим ніж 20 відсотків обсягів їх річного внутрішнього споживання за попередній маркетинговий період. Всі ці заходи цінового регулювання спрямовані на забезпечення стабільності на ринку конкретних видів сільськогосподарської продукції.

Незважаючи на значний спектр напрямів та форм державної підтримки розвитку аграрного сектору економіки України, їх реалізація досить складна і пов'язано це з низкою проблем.

Проблемними залишаються питання використання коштів Аграрним фондом при здійсненні цінового регулювання на аграрному ринку. Відомі

випадки закупівлі зернової продукції до державного інтервенційного фонду через підприємства-посередники, які не є сільськогосподарськими товаровиробниками, тоді як сільськогосподарські товаровиробники практично не залучаються до цього процесу. Очевидним залишається факт, що держава не сприяє виробництву кінцевих продуктів в Україні, а орієнтована більшою мірою на експорт зернових культур.

Негативно впливає на розвиток аграрного сектору зниження обсягів фінансування заходів прямої підтримки аграрного сектора, припинення дії державних цільових програм і низький рівень використання державою непрямих заходів. Так, з червень 2011 р. втратили чинність Державна цільова економічна програма підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015р. і Державна цільова програма створення оптових ринків сільськогосподарської продукції, які діяли з 2009р. В Україні відсутні програми з охорони сільськогосподарських земель, їх раціонального землекористування [1, 2, 3]. Не сприяє ефективному розвитку аграрного сектору і політична нестабільність, яка тягне перегляд, призупинення діючих програм розвитку і розробку нових (відомо, що за роки незалежності було розроблено більше 200 програм, у тому числі і в аграрному секторі).

Проблемою залишається питання надання коштів державної підтримки. Фактично її отримують не більше 10% тих, хто працює в аграрному секторі. Це пов'язане і з значною кількістю документів, які слід надати, для отримання допомоги. Фінансування проектів здійснюється несвоєчасно. Це відбувається в результаті відсутності чіткого механізму розподілу коштів відповідними міністерствами. З отриманням фінансової підтримки різко збільшується кількість перевірок з боку представників СБУ, прокуратури, податкової інспекції та інших органів, що надалі відбиває бажання отримувати будь-яку допомогу від держави.

Держава не сприяє дотриманню балансу інтересів великих агрохолдингів та фермерів, що ускладнює взаємовідносини між агрохолдингами та фермерами. А введення фіксованого сільськогосподарського податку, спочатку призначеного для спрощення бухгалтерського обліку у фермерських господарствах, призвело до того, що фіксований податок, головним чином, платять великі офшорні компанії з величезними оборотами. Цей механізм мінімізації податкового тягара ефективно використовують ті, кому державні пільги не потрібні. Отже, слід переглянути це питання з позиції диференціації податку.

Висновки.

Проведений аналіз напрямів та форм державної підтримки розвитку аграрного сектору України свідчить, що незважаючи на наявність проблем, держава застосовує різноманітні заходи підтримки суб'єктів господарювання в аграрному секторі. Значна увага приділяється розвитку

саме сільського господарства, галузей рослинництва та тваринництва. Позитивним моментом є той факт, що міністерство аграрної політики та продовольства України, прислуховуючись до зауважень з боку виробників, йде на подальше реформування у цій галузі. Так, у 2012 р. було зменшено кількість документів для участі у форварді з 21 до 5. Термін розгляду документів скорочено з 30 до 3 днів. Оплата за форвардними контрактами почала здійснюватися у відповідності до виробничих аграрних циклів. Забезпечено страхування майбутнього врожаю світовими лідерами страхового бізнесу. Продовжується реформування розвитку села [7].

Але головною задачею держави є створення сприятливих умов для розвитку економіки країни, і зокрема тих галузей, які є локомотивами економіки. А для цього необхідно забезпечити свободу підприємництва, конкурентне середовище, прозорість дій у прийнятті державних рішень. Державна підтримка сільськогосподарського виробництва в Україні повинна бути спрямована на забезпечення отримання прибутковості виробництва на рівні, що забезпечує розширене відтворення, створення сприятливих соціальних умов життя сільських жителів і поліпшення добробуту їх сімей, формування передумов для збереження та комплексного розвитку сільських територій, задоволення потреб населення України в якісних і доступних продуктах харчування, розширення експортного потенціалу країни.

Література:

1. Амирова Э.Ф. Структурные аспекты зернопродуктового подкомплекса – 1 (Электронный ресурс) / Амирова Э.Ф. // Статьи и лекции по аграрной экономике. – 2010. – Режим доступа: <http://www.agroekonomika.ru/2010/01/blog-post.html>
2. Лебедев К.А. Концепция государственного регулирования зернопродуктового подкомплекса Украины (Электронный ресурс) / К.А. Лебедев. – Режим доступа: http://www.Nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Ekonk/2009_26/lebedev.pdf
3. **Мамбетова Ф.М.** Формирование механизма устойчивого развития зернопродуктового подкомплекса (теория, методология и практика): автореф. дисс.... д-р экон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Ф.М. Мамбетова. – Владикавказ, 2010. – 30 с.
4. ЗУ Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо підтримки сільськогосподарських товаровиробників / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012. – № 30.

5. ЗУ Про внесення змін до деяких законів України щодо підтримки агропромислового комплексу в умовах світової фінансової кризи / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2010. – № 9.
6. ЗУ Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012. – № 41.
7. План діяльності Міністерства аграрної політики та продовольства України з підготовки проектів регуляторних актів на 2012 рік (Електронний ресурс). – Режим доступу: <http://www.minagro.gov.ua/uk/regulatory>
8. ЗУ Про державну підтримку сільського господарства України / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004. – № 49
9. ЗУ Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006. – №1.

Abstract

Kulakovska T.A.

The reality of state support for Ukraine's agricultural sector

The expediency of active participation in the modern economy of the state as a subject of market relations and a regulatory agencies. The necessity of state regulation of the agricultural sector (including agriculture) as one of the "privileged points of force" under the concept of Fr. Perry. The forms of state support for the agricultural sector of Ukraine from 1991 to 2013 were analyzed, systematized, generalized, highlighted the problems of government support programs and proposed areas of improvement.